

1. Inleiding

Dit jaarverslag bevat de weergave van werkzaamheden die in 1999 zijn uitgevoerd door het NWO PRIORITEIT-Programma Psychische Vermoeidheid in de Arbeidssituatie (PVA).

Het PRIORITEIT-programma PVA omvat multidisciplinair onderzoek naar psychische en somatische oorzaken van psychische vermoeidheid in relatie met arbeid; naar de gevolgen ervan voor het functioneren binnen en buiten de arbeid, en gezondheid en ziekte.

Het PVA-programma is ontstaan vanuit het NWO Gebied Maatschappij- en Gedragwetenschappen (MaG) dat ook het penvoerderschap voert, en het NWO Gebied Medische Wetenschappen (MW).

De coördinatie van de uitvoering van het PVA-programma berust bij een Dwarsverband-commissie (DVC), die bestaat uit:

Prof.dr. T.F. Meijman (voorzitter)	Rijksuniversiteit Groningen (Maatschappij- en Gedragwetenschappen)
Prof.dr. R.J. van den Bosch	Rijksuniversiteit Groningen namens het Gebiedsbestuur Medische Wetenschappen
Prof.dr. F.J.H. van Dijk	Universiteit van Amsterdam (Medische Wetenschappen)
Prof.dr. W.B. Schaufeli	Universiteit Utrecht (Maatschappij- en Gedragwetenschappen)
Dr. G.H.M. Swaen	Universiteit Maastricht (Medische Wetenschappen)
Prof.dr. Ch.J. de Wolff	emeritus hoogleraar Universiteit Nijmegen, namens het Gebiedsbestuur Maatschappij- en Gedragwetenschappen

2. Object, doel en aanleiding van het PRIORITEIT-programma Psychische Vermoeidheid in de Arbeidssituatie (PVA)

In het ingediende voorstel voor het PRIORITEIT-programma Psychische Vermoeidheid in de Arbeidssituatie (PVA) van februari 1995 wordt de volgende omschrijving van psychische vermoeidheid gehanteerd:

“Het syndroom dat ontstaat als gevolg van psychische belastingen die zich ontwikkeld hebben in voorafgaande fysieke en psychische activiteit, in het bijzonder arbeidsactiviteit, en dat betrekking heeft op negatieve veranderingen in psychische functies op basis waarvan het moeilijk, of zelfs onmogelijk wordt om doelgericht (taak)gedrag te ontwikkelen of in stand te houden”¹.

Als normaal, reversibel verschijnsel treedt psychische vermoeidheid op in elke vorm van taakgedrag, wanneer dat maar lang genoeg en ononderbroken wordt volgehouden. Deze acute psychische vermoeidheid wordt onderscheiden van vermoeidheid die als psychische klacht vrijwel niet taak-specifiek is en ook nauwelijks reversibel op kortere termijn. Dit laatste wordt aangeduid als langdurige vermoeidheid als psychische klacht. Beide verschijnselen worden gekenmerkt door een symptomatologie die op belangrijke aspecten overeenkomstig lijkt, hoewel niet identiek is. In de gradatie ervan worden echter sterke verschillen gevonden, met dienovereenkomstig gevolgen voor het functioneren en voor gezondheid en ziekte.

Het PVA-programma heeft als doel het entameren en stimuleren van een reeks samenhangende onderzoeken, vanuit medische, gezondheidskundige en psychologische invalshoeken, naar de aard en de samenhang van acute vermoeidheid en langdurige vermoeidheid als psychische klacht: hun ontstaan, signalering en preventie in de arbeid; en naar hun gevolgen voor het functioneren binnen en buiten de arbeid, en voor gezondheid en ziekte. Naast het genereren van specifieke kennis omtrent psychische vermoeidheid in de arbeid beoogt het PRIORITEIT-programma PVA tevens bij te dragen aan de toepassing van deze inzichten en daarmee aan de wetenschappelijke ondersteuning van de arbo-praktijk.

De aanleiding voor het PVA-programma is tweeledig geweest. Ten eerste is arbeids-gerelateerde psychische problematiek, waarvan vermoeidheid een kernsymptoom vormt, een maatschappelijk probleem waarmee hoge sociale en economische kosten verbonden zijn. De Arbeidsomstandighedenwet (Arbowet) vraagt een actieve opstelling van werkgevers en werknemers ten aanzien van preventie van gezondheids- en welzijnsrisico's. Deze wet kent aan Arbo-diensten een belangrijke rol toe, namelijk de professionele ondersteuning en advisering hierbij. De benodigde inzichten en instrumenten hiertoe ontbreken echter grotendeels. Het PVA-programma wil een bijdrage leveren in de wetenschappelijke onderbouwing hiervan en daarmee aan de verwetenschappelijking van de arbo-praktijk.

Ten tweede heeft het wetenschappelijke onderzoek naar psychische vermoeidheid in de arbeid tot op heden vooral monodisciplinair gestalte gekregen, bijvoorbeeld in de arbeidspsychologie, de klinische en gezondheidspsychologie, de epidemiologie en de bedrijfsgezondheidskunde. Dit onderzoek heeft belangwekkende deelresultaten opgeleverd, maar de grenzen van de desbetreffende discipline werden nauwelijks overschreden. De samenhang tussen de onderzoeksinspanningen vanuit verschillende disciplines is dan ook tot nu toe onderontwikkeld gebleven.

Het PVA-programma stelt zich expliciet ten doel multidisciplinair onderzoek te bevorderen.

¹. Zie ook T.F. Meijman & W. Schaufeli (1996), Psychische Vermoeidheid en Arbeid. De Psycholoog, 31 juni 1996, 236-242.

3. Inhoud van het programma

In het PVA-programma wordt onderzoek uitgevoerd op de volgende gebieden.

Deelgebied I Acute psychische vermoeidheid in relatie met arbeid

Coördinator T.F. Meijman

Deelgebied I gaat over onderzoek naar determinanten en ontwikkelingsmechanismen van acute psychische vermoeidheid in relatie met arbeid en de gevolgen daarvan voor het functioneren en het welbevinden. Binnen het Deelgebied zijn er drie onderzoekslijnen, te weten: onderzoek van handelingsefficiëntie, onderzoek van neuroendocriene modulering van geheugenprocessen en onderzoek van neuroendocriene en (stemming) spill-over effecten van taakbelasting.

Het onderzoek binnen de eerste lijn heeft een funderend karakter. Beoogd wordt het bestaande inzicht te verdiepen in vermoeidheid als verschijnsel in de psychische regulering van taakverrichtingen. Daartoe moeten bestudeerd worden de relaties tussen taakspecifieke cognitieve controleprocessen en daaraan gerelateerde inspannings- en motivatiemechanismen aan de ene kant, en aan de andere kant vermoeidheidsverschijnselen zoals die tot uiting komen in veranderingen van de handelingsefficiëntie. Belangrijke onafhankelijke variabelen zijn: tijd van het etmaal in relatie met de taakduur en met de duur en de aard van overige belastingen, tijdsdruk, pauzeregime en als mediërende variabelen motivationele toestand en gezondheidstoestand van de taakuitvoerder en psychosociale context. Binnen deze onderzoekslijn zijn inmiddels vier internationale publicaties verschenen of in druk en twee publicaties zijn aangeboden.

In de tweede lijn gaat het om onderzoek naar de modulering van geheugenprocessen door neuroendocriene activering. De achterliggende gedachte is dat onder invloed van belastingen het sympatisch bijniemerg systeem (adrenaline en noradrenaline) en de hypofyse bijnierschors (ACTH en cortisol) worden gestimuleerd. Uit dieronderzoek zijn er aanwijzingen dat zowel (perifeer afgescheide) adrenaline als cortisol, direct of indirect, invloed kunnen hebben op hersenstructuren die van belang zijn voor het adequaat functioneren van geheugenprocessen, met name van emotioneel geladen materiaal. In deze lijn wordt onderzoek gedaan volgens een experimentele opzet middels farmacologische blokkade of stimulering (double blind placebo gecontroleerd) bij proefpersonen met burnout klachten en depressieve klachten, en bij gematchte controles zonder klachten, met als doel inzicht te krijgen in de neuroendocriene modulatie van geheugenprocessen en mogelijke verschillen daarin tussen patient-groepen en gezonde controles. In deze onderzoekslijn zijn inmiddels drie publicaties aangeboden aan internationale tijdschriften.

In de derde lijn gaat het om onderzoek naar de betekenis van herstel van werkbelasting, en meer in het bijzonder om onderzoek naar determinanten van spill-over van inspanningsverschijnselen op de niveaus van cognitief, fysiologisch (met name neuroendocrien) en emotioneel functioneren, vanuit de werksituatie naar herstelsituaties buiten het werk. In vigerende arbeidspsychologische en arbeidsgeneeskundige theorieën, zoals het 'belasting-herstel model' en het 'herziene model belasting-belastbaarheid', wordt verondersteld dat de cumulatie van dergelijke verschijnselen, op grond van onvoldoende kwantitatief of kwalitatief herstel(mogelijkheden), een sleutelrol speelt in de ontwikkeling van acute vermoeidheid naar langdurige vermoeidheid als psychische klacht. Tevens wordt in deze lijn onderzoek gedaan naar de interferentie, positief of negatief, tussen de werksituatie en de thuissituatie.

Uit het onderzoek in deze lijn zijn inmiddels twee proefschriften voortgekomen (respectievelijk van mevrouw Dr. J.K Sluiter aan de Universiteit van Amsterdam, november 1999, en van dr. E. Hanson aan de Universiteit van Utrecht, januari 2000) en vier publicaties in internationale tijdschriften of in druk. Vier andere publicaties zijn aangeboden.

Deelgebied II Langdurige psychische vermoeidheid in relatie met arbeid

Deelgebied II betreft onderzoek naar het ontstaan en het beloop van langdurige vermoeidheid als psychische klacht in relatie met arbeid en naar de betekenis daarvan voor psychische gezondheidsaandoeningen als overspannenheid en burnout en daaraan gerelateerde uitval uit de arbeid.

Binnen dit deelgebied worden twee gebieden onderscheiden, te weten:

II-a Epidemiologisch onderzoek naar de etiologie en het procesverloop van vermoeidheid als psychische klacht in relatie met arbeid

II-b Onderzoek naar psychologische aspecten van vermoeidheid als klacht in relatie met arbeid

II-a Epidemiologisch onderzoek

Coördinator G.H.M. Swaen

Het epidemiologisch onderzoek naar vermoeidheid als psychische klacht in relatie tot arbeid kenmerkt zich door een kwantitatief georiënteerde aanpak en is gericht op het verwerven van inzicht en kennis omtrent de omvang, de etiologie en de prognose van psychische vermoeidheid. Tot de epidemiologie behoort ook de kennis over de risicofactoren, het beloop en de factoren die het verloop beïnvloeden. Daarnaast worden ook de gevolgen van vermoeidheid bestudeerd voor het functioneren binnen en buiten het werk. Uiteindelijk dient de kennis te leiden tot aanbevelingen voor primaire en secundaire preventie.

De prospectieve cohortstudie onder 12.000 werknemers van 45 bedrijven is in mei 1998 van start gegaan. Alle zeven promotieprojecten zijn gekoppeld aan de Maastrichtse cohortstudie. Zij gebruiken de verzamelde data voor het beantwoorden van hun onderzoeksvraagstellingen.

Daarnaast wordt de populatie van de Maastrichtse cohortstudie door een aantal onderzoeksprojecten gebruikt als sampling frame.

In 1999 is de data-verzamelfase volgens plan uitgevoerd. De respondenten zijn allen drie maal aangeschreven, eenmaal met een grote vragenlijst en twee maal met een korte vragenlijst.

Eind 1999 deden nog 9000 respondenten mee aan het onderzoek. Dit betekent dat de deelname slechts beperkt afneemt. Vanuit het project is de deelname extra gestimuleerd door het sturen van een herinnering en door het verloten van een aantal weekendtrips. Daarnaast worden de deelnemers via een nieuwsbrief zo goed mogelijk voorzien van informatie over de voortgang. Zoals afgesproken zijn in 1999 de eerste voortgangsrapportages voor de 45 deelnemende bedrijven gemaakt. In deze rapportages werd een beeld gegeven van de werkinhoud, arbeidsverhoudingen, arbeidsvoorwaarden, werkbelasting, arbeidsbeleving en vermoeidheid van de deelnemers per bedrijf. De cijfers van het bedrijf werden steeds vergeleken met cijfers van de gehele bedrijfstak en van het gehele cohort.

Naast de vragenlijstgegevens zijn door middel van interviews met sleutelpersonen gegevens over de bedrijven verzameld. Dit is vrijwel afgerond. Een derde stroom van gegevens zijn de verzuimgegevens. Ook deze worden voor alle deelnemers via de bedrijven verzameld. De laatste gegevensstroom is nog niet volledig.

De onderlinge afstemming van de zeven projecten is onder meer gewaarborgd door het instellen

van een aio-overleg waarbij alle promovendi onder begeleiding van een wetenschappelijk medewerker de voortgang van de onderzoeksprojecten bespreken.

Daarnaast komen alle projectleiders maandelijks bijeen in het werkgroep overleg, waarin de voortgang van de Maastrichtse cohortstudie aan de orde komt en de afstemming van de individuele onderzoeksprojecten.

II-b Psychologische factoren van vermoeidheid als psychische klacht

Coördinator W.B. Schaufeli

Het onderzoek in dit Deelgebied is gericht op het in kaart brengen van psychologische factoren en processen die een rol spelen bij het ontstaan en beloop van psychische vermoeidheid als klacht. Het gaat om factoren en processen die op verschillende niveaus gesitueerd zijn. De onderzoeksprojecten worden op dusdanige manier opgezet dat ook de relaties tussen deze niveaus bestudeerd kunnen worden. Van bijzondere betekenis is de vraag in hoeverre een cumulatie van acute vermoeidheid tot chronische vermoeidheidsverschijnselen in de zin van psychische klachten leidt. Er kunnen verschillende analyseniveaus worden onderscheiden waarop psychische vermoeidheid bestudeerd kan worden: intra-psychische processen (de persoon), interpersoonlijke processen (de sociaal-psychologische context) en externe gebeurtenissen (de werksituatie).

1. Intra-psychische processen

Het lijkt evident dat individuele verschillen een rol spelen bij het ontstaan en beloop van psychische vermoeidheid. Met uitzondering van neuroticisme, extraversie, Type A gedragsyndroom en 'morningness/eveningness' hebben individuele verschilvariabelen echter weinig aandacht gekregen in recent onderzoek naar psychische vermoeidheid. Systematisch onderzoek naar de rol van persoonlijkheidsfactoren in relatie met psychische vermoeidheid is daarom nodig.

2. Sociaal-psychologische context

Aangenomen wordt dat interpersoonlijke processen een rol spelen bij het ontstaan en beloop van klachten. Daarbij gaat het enerzijds om sociale vergelijking en anderzijds om sociale beïnvloeding. Dergelijke interpersoonlijke processen spelen in het bijzonder een rol bij psychische klachten in de werksituatie. Immers, op het werk wordt men bij uitstek geconfronteerd met anderen waarmee men zich vergelijkt en wier gedrag van invloed is op het eigen gedrag. In dit opzicht is de arbeidssituatie als een sociaal psychologisch laboratorium te beschouwen. Zo vergelijken werknemers zich voortdurend met anderen die beter of minder goed presteren, of sneller of juist minder snel promoveren. Ook wordt de wijze waarop werknemers hun klachten uiten, beïnvloed door verbale en non-verbale communicatie met anderen uit hun (werk)omgeving.

Het recent ontwikkelde identificatie-contrast model biedt de mogelijkheid om een aantal specifieke hypothesen over de rol van sociale vergelijkingsprocessen bij psychische vermoeidheid te toetsen. Daarbij kan worden voortgebouwd op het - fragmentarische - onderzoek dat de afgelopen jaren is verricht op het gebied van sociale vergelijking en burnout. Tevens moet in dit kader onderzoek geplaatst worden naar de rol van sociaal-psychologische processen binnen werkgroepen (autonoom of semi-autonoom) en hun relatie met de verdeling van de werklast en werkverantwoordelijkheden over de leden en de ontwikkeling van psychische vermoeidheid in samenhang hiermee. Tenslotte worden recente noties over gebrek aan wederkerigheid (onbillijkheid) in sociale relaties op het werk als uitgangspunt gehanteerd om te onderzoeken in hoeverre werkgerelateerde psychische vermoeidheidsklachten ontstaan via een proces van sociale

uitwisseling. Daarbij wordt aangesloten bij lopend veldonderzoek naar burnout in diverse werksettingen.

3. Externe gebeurtenissen

In veel theoretische modellen over werkstress wordt een belangrijke rol toegekend aan controle over externe gebeurtenissen en daaraan gerelateerde begrippen zoals beheersbaarheid, sturing en autonomie. Oncontroleerbaarheid c.q. verlies van controle leidt tot allerlei negatieve psychische gevolgen, waaronder psychische vermoeidheid. Tot op heden heeft het onderzoek zich vooral geconcentreerd op effecten van afzonderlijke gebeurtenissen, zoals ontslagdreiging, en agressie en geweld. Onbekend is echter in hoeverre een cumulatie van oncontroleerbare, ingrijpende incidenten en omstandigheden in de werksituatie kan leiden tot psychische vermoeidheid.

Deelgebied III Diagnostiek, behandeling en begeleiding gericht op het behoud of herstel van arbeidsvermogen, in relatie met psychische vermoeidheid

Coördinator F.J.H. Van Dijk

Het gaat in dit Deelgebied om bedrijfsgezondheidszorg-onderzoek en om onderzoek ten behoeve van de ontwikkeling en evaluatie van signalerings- en interventie-instrumenten, en begeleidingsmethodieken in de arbo-praktijk.

Bij een aantal onderzoeksprojecten in dit deelgebied heeft matching plaatsgevonden vanuit het deelprogramma “Arbeidsgebonden Problematiek bij Chronische Ziekten”, dat onderdeel is van het Onderzoeksprogramma van de Nationale Commissie Chronisch Ziekten. Daarnaast heeft matching plaatsgevonden vanuit Zorg Onderzoek Nederland en vanuit het Vervangings/Participatiefonds voor het Onderwijs (VfPf).

In dit gebied ligt de nadruk op de preventie en op klinische aspecten zoals die zich voordoen bij vermoeidheid en daarmee verbonden psychische aandoeningen en ziekteverzuim bij werknemers. Het gaat hierbij om veelal langdurige psychische vermoeidheid en daarmee samenhangende psychische problematiek en aandoeningen zoals burnout, overspannenheid en posttraumatische stress-problemen en stoornissen.

Hierbij zijn in de eerste plaats de werknemers en de bedrijven zelf betrokken. In veel gevallen wordt vervolgens een beroep gedaan op sociaal-medische begeleiding en eventueel op medische/klinisch-psychologische behandeling. Hierbij kunnen Arbo-diensten, huisartsen en instellingen van geestelijke gezondheidszorg zoals Riagg's ingeschakeld zijn. In het onderzoek op dit gebied is daarom aandacht besteed aan de ontwikkeling en vooral aan de evaluatie van methoden en richtlijnen op het terrein van diagnostiek, behandeling, begeleiding en reïntegratie.

In 1999 zijn de eerste praktijkrichtlijnen voor diagnostiek/behandeling voor psychische problematiek zoals overspannenheid, burnout en langdurige vermoeidheid door bedrijfsartsen in concept gereedgekomen. Het PVA-programma heeft hier een essentiële bijdrage aan geleverd. Vanuit het ZON programma Sociaal-Medische Begeleiding is de feitelijke realisatie gefinancierd. Inmiddels zijn de richtlijnen door de NVAB, de wetenschappelijke vereniging van bedrijfsartsen geautoriseerd. Hiermee is – ook internationaal gezien – een belangrijke stap gezet in het kader van de ontwikkeling van evidence-based occupational medicine. Deze richtlijnen zijn mede gebaseerd op een meta-analyse van stressmanagement programma's, eveneens een PVA-onderzoeksproject. Een concept artikel is aangeboden aan een internationaal tijdschrift. In 1999 zijn analyses verricht binnen het KPN interventie onderzoek. De verwachting is dat de publicaties in 2000 zullen verschijnen; daarin zullen de verzuimcijfers en gegevens over vermoeidheid over een periode van twaalf maanden zijn opgenomen.

In 1999 is een (aio) onderzoek gestart als een Randomized Clinical Trial naar de effectiviteit van de begeleiding door bedrijfsartsen met behulp van de richtlijnen, bij onderwijzers en leraren die vanwege psychische problemen gerelateerd aan psychische vermoeidheid ziek thuis zijn. Onderzoek naar deskundigheidsbevordering waar het gaat om professionele vaardigheden gerelateerd aan langdurige psychische vermoeidheid en daarmee geassocieerde morbiditeit, is voortgezet. Aan het onderzoek nemen ruim 140 bedrijfsartsen in opleiding deel en alle bedrijfsartsenopleidingen in Nederland. Een belangrijk aspect is de effectiviteit van probleem-gestuurd versus docent-gestuurd onderwijs. Een eerste artikel is geaccepteerd in een vooraanstaand Engels tijdschrift.

Het normeren en valideren van een signaleringssysteem dat knelpunten zichtbaar maakt op het niveau van individuen, functies, bedrijven, beroepsgroepen en bedrijfstakken, is voor een deel afgerond. Dit signaleringssysteem, een onderdeel van het Periodiek Arbeidsgezondheidskundig

Onderzoek volgens de Arbowet, draagt bij aan het in kaart brengen van bijzondere, dat wil zeggen kwetsbare groepen werknemers. Risicofactoren zoals werkdruk en emotionele belasting zijn per sector en beroepsgroep in kaart gebracht in de publicatie 'Werkstress in beeld'. Het uitbrengen van dit overzicht heeft veel aandacht gekregen in de pers, van het ministerie SZW en van de sociale partners.

Deelgebied IV Psychische vermoeidheid, chronische ziekten en arbeid

Coördinatoren F.J.H. Van Dijk & T.F. Meijman

In dit deelgebied wordt onderzoek geëntameerd dat wordt uitgevoerd in samenwerking met het deelprogramma “Arbeidsgebonden Problematiek bij Chronische Ziekten” (AGP). Dit deelprogramma AGP is vanuit de Nationale Commissie Chronisch Ziekten in samenwerking met het Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport (VWS) geëntameerd; de uitvoering berust bij het NWO Gebied Medische Wetenschappen. Een substantieel deel van het PRIORITEIT-programma PVA (15%) wordt op basis van deze matchingsformule uitgevoerd.

Dit samenwerkingsprogramma heeft twee doelstellingen.

1. Het entameren en doen uitvoeren van op de praktijk gericht strategisch onderzoek, waarvan bijdragen te verwachten zijn aan het sociaal arbeidsbeleid en de arbo-zorg, gericht op het behoud of herstel van het arbeidsvermogen van mensen met een chronische ziekte.
2. Op basis van de actieve overdracht van resultaten (kennis en toepassing) uit het onderzoek zoals onder 1 bedoeld:
 - a. bevorderen van professionele deskundigheid in arbo- en gezondheidszorg, gericht op de bevordering van de arbeidsmarktpositie en arbeidsperspectieven van mensen met een chronische ziekte; en
 - b. het bevorderen van de praktische deskundigheid en weerbaarheid van de mensen ‘om wier arbeidsvermogen het gaat’ en hun organisaties.

In 1998 en 1999 is het reeds overeengekomen samenwerkingsprogramma (zie bijlage I van het jaarverslag PVA over 1996) voor een belangrijk deel geconcretiseerd in projecten die reeds waren of zijn gestart en in de selectie van nieuwe projectvoorstellen. Het programma is gebaseerd op het gecombineerd onderzoeksprogramma dat in november 1997 is goedgekeurd door zowel de Dwarsverbandcommissie van het PRIORITEIT-programma PVA als door de coördinatiecommissie “deelprogramma Arbeidsgebonden Problematiek bij Chronisch Ziekten” (secretariaat bij NWO Medische Wetenschappen). In deze commissie hebben zitting diverse vakspecialisten, het Werkverband Organisaties van Chronisch Ziekten en de Nationale Commissie Chronisch Ziekten.

Het gecombineerd programma bestaat uit drie soorten projecten.

In de eerste plaats zijn een viertal projecten die reeds waren aangevangen onder de verantwoordelijkheid van de Dwarsverbandcommissie PVA erkend als behorend tot het gecombineerde programma.

Voorts is voor een tweetal projecten die reeds in een vergevorderd stadium van voorbereiding waren onder de hoede van de Dwarsverbandcommissie PVA door beide commissies vastgesteld dat deze passen binnen het gecombineerde programma. Tot slot is na een open oproep tot vooraanmelding / indienen voorstellen voor nieuwe onderzoeksprojecten aan vijf onderzoeksprojecten het groene licht gegeven om tot uitvoering over te gaan. Eén project is in 1998 gestart. De overige vier onderzoeksprojecten zijn in de loop van 1999 gestart.

De in 1999 gestarte onderzoeksprojecten hebben als onderwerp: chronische insomnie, diabetes mellitus, reumatoïde artritis, en de samenwerking tussen huisartsen en bedrijfsartsen.

In 2000 zal een workshop georganiseerd worden waarbij de verschillende projecten met elkaar in contact worden gebracht voor wat betreft aspecten die gerelateerd zijn aan het chronisch ziekten karakter van het onderzoek. In 1999 zijn reeds eerste contacten gelegd bij de PVA

Werkconferentie in Papendal in oktober. Ook zal in 2000 gewerkt worden aan overzichtspublicaties en aan de organisatie van een internationale workshop over het thema Chronisch zieken en Arbeidsgebonden problemen.

In 1999 is door de DVC in overleg met de deelprogrammacommissie AGP besloten een postdoc aan te stellen. De taak van deze postdoc zal onder meer zijn het coördineren en begeleiden van de PVA onderzoeksprojecten in de Deelgebieden III en IV. Deze postdoc zal de postdoc van Deelgebied III die het PVA programma in juni 1999 heeft verlaten opvolgen. De aan te stellen postdoc, waarvoor de wervingsactiviteiten zijn gestart in 1999, zal tevens als taak krijgen het organiseren van de internationale workshop.

Overige programma-onderdelen

Secundaire analyses

In Nederland zijn in de loop der jaren bij verschillende instellingen zeer grote dataverzamelingen aangelegd waarin aspecten van psychische vermoeidheid zijn opgenomen. Deze bestanden zijn afkomstig uit bedrijfsgezondheidskundig onderzoek dat gedurende een reeks van jaren door toenmalige Bedrijfsgezondheidsdiensten (BGD's), tegenwoordig Arbo-diensten, en uit enkele grootschalige monitorstudies naar arbeidsomstandigheden en werkstress die in het (recente) verleden zijn uitgevoerd door CBS, TNO Arbeid (voormalig NIA/TNO) en door onderzoeksgroepen van de universiteiten van Utrecht, Leiden en Tilburg.

Het resultaat van de secundaire analyses moet inzicht geven in:

- (1) prevalentie van risicofactoren van en indicatoren voor psychische vermoeidheid, evenals inzicht in risicogroepen voor Psychische Vermoeidheid en trends hiervan in de tijd,
- (2) in de mate waarin risicofactoren relevant zijn voor en/of van invloed zijn op het vóórkomen van Psychische Vermoeidheid in de gehele beroepsbevolking of deelpopulaties daarvan.

In het kader van het uitvoeren van deze secundaire analyses zijn door SKB samenwerkingen aangegaan en is (deels) financiële participatie ontwikkeld met TNO Arbeid en met het NIVEL.

Vanwege de langdurige ziekte van het (voormalige) Dwarsverbandcommissielid mevrouw Van den Elzen heeft de heer Schaufeli als lid van de Dwarsverbandcommissie de taak van de coördinatie, samen met mevrouw Houtman van TNO Arbeid, van de secundaire analyses en het tot stand brengen van een publicatie op dit terrein op zich genomen. De daadwerkelijke uitvoering van de secundaire analyses is inmiddels afgerond.

Het boek, genaamd 'Psychische vermoeidheid en werk: cijfers, trends en analyses', zal verschijnen in een bestaande reeks over werk en gezondheid bij uitgeverij Samsom, Alphen aan den Rijn. De publicatie wordt tijdens het praktijkcongres op 14-15 november aangeboden aan alle congresdeelnemers. Ook is het daarna in de losse verkoop verkrijgbaar.

Rondom het verschijnen van het boek zullen de nodige publiciteits- en marketingacties door NWO en Samson worden georganiseerd.

4. Maatschappelijke inbedding

Binnen het PVA-programma is inhoudelijk en financieel ruimte voor onderzoeksactiviteiten met een maatschappij gericht karakter. Steun vanuit maatschappelijke instituties is op brede schaal verkregen en heeft in een aantal gevallen geleid tot financiële ondersteuning. Voor een overzicht van de matchingspartners van het PVA-programma, zie pagina 24.

Relatie met het Ministerie van Volksgezondheid Welzijn en Sport (VWS)

Vanuit het Ministerie van VWS is geldelijke steun verkregen voor het (in samenwerking) uitvoeren van het deelprogramma Arbeidsgebonden Problematiek bij Chronisch Zieken.

Relatie met professionals in de praktijk

Aparte vermelding verdienen de zich geleidelijk aan ontwikkelende relaties met de curatieve sector waaronder met huisartsen, Riagg's en universitaire afdelingen Psychiatrie. Op deze wijze wordt een bijdrage geleverd aan door velen gewenste dwarsverbindingen tussen de vaak gescheiden werelden van arbeid en zorg.

Relatie met de vakbonden

Ook zijn samenwerkingsrelaties ontwikkeld met organisaties van werknemers, in het bijzonder de Federatie Nederlandse Vakbeweging, en de daarbij aangesloten bonden: Industriebond FNV, Dienstenbond FNV, inmiddels gefuseerd in Bondgenoten FNV, en Bouw- & Houtbond FNV. Als onderdeel van deze laatste samenwerkingsrelaties is reeds in een geval de mogelijkheid uitgewerkt om in het kader van het PRIORITEIT-programma PVA wetenschappelijk onderzoek uit te voeren dat aansluit bij vraagstellingen die door de desbetreffende bond, de toenmalige Dienstenbond FNV, relevant wordt geacht.

De beleidsmedewerker, Dr. J.M. Warning, van de desbetreffende bond werd in de gelegenheid gesteld gedurende een deel van zijn tijd wetenschappelijk werk te verrichten. Dit heeft inmiddels geresulteerd in een promotie aan de Universiteit Leiden, (februari 2000).

Relatie met het bedrijfsleven

In samenwerking met de toenmalige Industriebond FNV, tegenwoordig Bondgenoten FNV, is samen met de VGW-Arbo Dienst van Shell Chemie Nederland een onderzoek gedaan naar de longitudinale relatie tussen werkdrukklachten en latere (2 tot 5 jaar) vermoeidheidsklachten. Dit onderzoek bestond uit een secundaire analyse van het periodiek bedrijfgezondheidkundig onderzoek van het desbetreffende bedrijf over de jaren 1990 tot en met 1996. Over de resultaten van dit onderzoek zal worden gerapporteerd in de publicatie 'Secundaire Analyse' die vanuit het PVA-programma in het najaar van 2000 wordt uitgegeven. Tevens is een publicatie hierover aangeboden aan een internationaal tijdschrift.

In samenwerking met de Bouw & Houtbond FNV is een onderzoek geëntameerd bij het bouwbedrijf Strukton en in vervolg daarop bij de Houthandel - en Timmerindustrie. Inmiddels is het onderzoek bij Strukton afgesloten met een onderzoeksrapport "Werkbelasting en Inspanning in de Bouw" (september 1999). Het onderzoek in de Houthandel- en Timmerindustrie is in uitvoering. De resultaten van beide onderzoeken zullen verwerkt worden in een dissertatie en gepubliceerd worden in artikelen in de vakliteratuur.

Relatie met Arbo-diensten

Met de Arbo-dienst van Koninklijke PTT Nederland is samenwerking aangegaan inclusief financiële participatie. In de loop van 1998 is in verband met een reorganisatie en als gevolg

daarvan het opheffen van de Arbo-dienst van KPN het lopende onderzoeksproject overgenomen door de Stichting Kwaliteitsbevordering Bedrijfsgezondheidszorg (SKB). Met deze Stichting Kwaliteitsbevordering Bedrijfsgezondheidszorg die sterk gelieerd is aan de Arbo-diensten in Nederland en met het Nederlands Centrum voor Beroepsziekten, werd al samengewerkt door het PVA-programma. De SKB is een van de vele matchingspartners aan dit PVA-programma. Met andere Arbo-diensten wordt in het kader van het uitvoeren van onderzoeksprojecten (Deelgebied III en Deelgebied IV) samenwerking ontwikkeld.

Overige relaties

Het Preventiefonds verleent financiële steun aan een van de onderzoeksprojecten.

Het Landelijk Instituut Sociale Verzekeringen (LISV) draagt financieel bij aan een onderzoeksproject.

Lidmaatschap Leden Dwarsverbandcommissie aan relevante commissies

Leden van de Dwarsverbandcommissie PVA hebben zitting genomen in een aantal mede voor het PVA-programma relevante commissies:

de door Zorgonderzoek Nederland (ZON) opgerichte Klankbordgroep Arbeid en Gezondheid (Swaen) Deze commissie beoogt de implementatie van programma- en project resultaten op het terrein van arbeid en gezondheid te bevorderen.

De (Zon) Programmacommissie Samenwerking bij sociaal medische begeleiding (Van Dijk). Deze commissie beoogt o.a. de arbocuratieve zorg te bevorderen op het terrein van psychische aandoeningen als oorzaak van ziekteverzuim en arbeidsongeschiktheid

De NWO commissie Chronische Zieken en Arbeidsgebonden problematiek (Meijman en Van Dijk). Deze commissie beoogt onderzoek te stimuleren naar de gevolgen van ziekte voor (behoud) van werk.

De Commissie Donner (Schaufeli). Deze commissie beoogt adviezen op te stellen over het terugdringen van werkgerelateerde psychische stoornissen.

Commissie Psychische Klachten in de Arbeidssituatie (Schaufeli). Deze commissie beoogt richtlijnen op te stellen voor bedrijfsartsen en huisartsen inzake diagnostiek en behandeling.

5. Voorlichting en PR-activiteiten

Een uitermate belangrijke taak van het PRIORITEIT-programma PVA is om nadrukkelijk activiteiten te organiseren, zowel ‘naar de wetenschap’ als ‘naar de maatschappij’. Inhoudelijk en financieel is door het PVA-programma ruimte beschikbaar gesteld voor het publicitair naar buiten treden middels boekpublicaties, congressen etc. Ook door het NWO Gebiedsbestuur Maatschappij- en Gedragswetenschappen is hiervoor een (extra) bedrag van fl. 160.000,- beschikbaar gesteld.

Nieuwsbrief Maastrichtse cohort studie

Het Maastrichtse cohort publiceert regelmatig de onderzoeksresultaten in een Nieuwsbrief, die naar alle deelnemers van het cohort wordt verstuurd. Het 2^e nummer, in september, van de Nieuwsbrief heeft veel regionale publiciteit in dagbladen, tv, radio en Internet opgeleverd (zie bijlage). Besloten is voor de 3^e Nieuwsbrief de pers pro-actiever te benaderen.

Promotie

De eerste promotie binnen het PVA-onderzoek, van mevrouw J. Sluiter, heeft op 3 november plaatsgevonden. Zij promoveerde op het proefschrift: “How about Work Demands, Recovery and Health?”.

Boek

Op 15 November verscheen de PVA-publicatie “Werkstress in beeld, psychosociale arbeidsbelasting en werkstress in Nederland” als handelseditie. Voorts is tegelijkertijd de door de Stichting Kwaliteitsbevordering Bedrijfsgezondheidszorg (SKB) uitgebrachte wetenschappelijke publicatie verschenen. De handelseditie is tijdens een persconferentie aan staatssecretaris Hoogervorst van Sociale Zaken op 15 november overhandigd.

Deze activiteit heeft zeer veel, ook naar NWO-begrippen, publiciteit gegenereerd. Niet alleen in de diverse media, radio, televisie, Internet, dagbladen, vaktijdschriften, maar ook bij onderzoekers van andere disciplines.

Lezing

NWO organiseert zogenaamde Soeplezingen, bedoeld om wetenschap in algemene zin onder de aandacht te brengen aan de Tweede Kamer-leden en hun medewerkers en aan de parlementaire pers. Twee wetenschappers die bij NWO-onderzoek betrokken zijn, houden elk een korte presentatie met discussie na naar aanleiding van een actueel thema.

Op 16 november hield de voorzitter van de Dwarsverbandcommissie, prof.dr. T.F. Meijman, een lezing: “Nederland uitgeput?”.

Internet

In het verslagjaar is de PVA.website (www.nwo.nl/magw) geactualiseerd en voorzien van Engelstalige informatie om zo beter te voldoen als informatiemedium voor belangstellenden. Elke onderzoeksafroning (promotie, boek) wordt naast de gebruikelijke kanalen ook in de vorm van een samenvatting op het internet gepubliceerd. Veel meer relaties van de organisatie kunnen zich zo efficiënt informeren over actuele gegevens van PVA.

Media

De voorlichter wordt in toenemende mate om advies en informatie gevraagd door media bij de opzet van radio- en televisieprogramma's over burnout, werkdruk en aanverwante thema's.

6. Activiteiten van de Dwarsverbandcommissie PVA in 1999

De Dwarsverbandcommissie (DVC) is in 1999 gemiddeld één maal per maand bijeengekomen. In die samenkomsten heeft de Dwarsverbandcommissie zich gericht op de volgende activiteiten.

Toekenning subsidie aan onderzoeksprojecten

Tot de activiteiten van de Dwarsverbandcommissie in 1999 behoorde het tot stand brengen van de beoordelingen van de wetenschappelijke kwaliteit van onderzoeksvorstellen en de toekenning van ingediende onderzoeksvorstellen.

In 1999 zijn met name onderzoeksvorstellen in het kader van de samenwerking (matching door VWS) tussen het PVA-programma en het deelprogramma Arbeidsgebonden Problematiek bij Chronisch Zieken (AGP) voorgelegd aan referenten ter beoordeling van de wetenschappelijke kwaliteit en op basis hiervan toegekend. Na goedkeuring door de deelprogramma commissie AGP over de passendheid binnen het deelprogramma AGP zijn op deze wijze vijf onderzoeksprojecten door de Dwarsverbandcommissie toegekend. In de loop van 1999 zijn deze onderzoeksprojecten alle gestart.

Tussentijdse Evaluatie PVA-programma

In 1999 heeft de tussentijdse evaluatie van het PVA-programma plaatsgevonden. Voor deze evaluatie vormde het door de Dwarsverbandcommissie opgestelde (zelf) evaluatie stuk een belangrijke basis. Een externe evaluatiecommissie heeft vervolgens een evaluatierapport opgesteld. Deze evaluatiecommissie bestond uit:

Prof.dr. C.P.D.R. Schaap	Rijksuniversiteit Groningen, Afdeling Klinische Psychologie
Dr. P. Ulenbelt	FNV Bondgenoten
Drs. O.B.A. Veldhuijzen van Zanten	Bedrijfsarts KLM Arbo Services
Prof.dr. G. Van der Wal	Vrije Universiteit Amsterdam, Afdeling Sociale Geneeskunde

Het "Evaluatierapport opgesteld door de Evaluatiecommissie voor de tussentijdse evaluatie van het NWO PRIORITEIT-programma Psychische Vermoeidheid in de Arbeidssituatie (PVA)" is, na te zijn besproken in de vergadering van de Dwarsverbandcommissie en na ook op de PVA werkconferentie van 21 en 22 oktober ter kennisname gebracht te zijn van alle bij het PVA programma betrokken onderzoekers, aangeboden aan het Algemeen Bestuur van NWO. In de aanbiedingsbrief heeft de Dwarsverbandcommissie opgemerkt dat zij met genoegen kennis genomen heeft van het positieve oordeel dat de evaluatiecommissie uitspreekt over de stand van zaken en voortgang van het PRIORITEIT-programma PVA.

De evaluatiecommissie stelt vast dat het oorspronkelijke programma voorstel met succes en conform de doelstellingen is geïmplementeerd, en dat met name door het toepassen van de matchingsformule het bereik van het programma beduidend is uitgebreid.

Naar de mening van de Dwarsverbandcommissie wijst de evaluatiecommissie er terecht op dat een programma van de omvang als het PRIORITEIT-programma 'Psychische Vermoeidheid in de Arbeidssituatie' zware eisen stelt aan het management van het programma. De constellatie van een managementteam, zoals de Dwarsverbandcommissie PVA, die taken zoals de implementatie,

de coördinatie en de sturing van circa 40 projecten naast het gewone werk als hoogleraar of UHD uitvoert, is niet de meest gelukkige.

Het vergt veel tijd en energie om het management van een groot onderzoeksprogramma er als neven taak naast hun gewone werk bij te doen.

Versterking van het management door de aanstelling van een coördinerende en begeleidende postdoc per Deelgebied is van groot belang geweest in het PVA-programma.

Mede onder invloed van de opmerkingen hierover door de (tussentijdse) evaluatiecommissie is besloten ook voor de komende drie jaar postdoc onderzoekers in het PVA-programma aan te stellen, nu de termijn van de eerste aanstellingen (van drie jaar) van de postdoc's zijn verstreken. Begin januari 2000 heeft een gesprek plaatsgevonden tussen de Dwarsverbandcommissie PVA en de voorzitter van het Algemeen Bestuur van NWO over de tussentijdse evaluatie van het PVA-programma.

Voortgangsverslagen

Evenals voorgaande jaren is aan alle onderzoeksprojecten binnen het PVA-programma verzocht om een voortgangsverslag in te dienen over de periode september 1998 tot augustus 1999. De Dwarsverbandcommissie heeft aan de hand van de verslagen vastgesteld of de voortgang van het betreffende onderzoeksproject naar wens verloopt. De gevraagde voortgangsverslagen vormden tevens de basis voor de ten behoeve van de Werkconferentie op Papendal op te stellen informatiebundel over de onderzoeksprojecten en voor de werkbezoeken die de Dwarsverbandcommissie heeft gebracht aan de projecten.

Werkbezoeken

Door de Dwarsverbandscommissie zijn in september 1999 werkbezoeken afgelegd (Maastricht, Utrecht en Groningen) om zich op de hoogte te stellen van de voortgang in de projecten en om de onderzoekers/sters die werkzaam zijn in het PVA-programma in de gelegenheid te stellen eventuele knelpunten, maar ook wensen en verlangens over veranderingen in hun onderzoek en begeleiding te bespreken.

In deze bijeenkomsten kreeg de Dwarsverbandcommissie, in aanvulling op de schriftelijke verslagen van de projecten, een goed inzicht in de gang van zaken. De besprekingen gaven geen aanleiding om veranderingen of majeure bijstellingen te plegen.

Voortgang van het project (580-02-102)

De onderzoekster (oio) heeft in de zomer van 1999 ontslag genomen. De Dwarsverbandcommissie is de door de aanvragers van het onderzoeksproject (dr. D.G.M. Beersma en prof. dr. S. Daan) uitvoerig schriftelijk geïnformeerd. De aanvragers gaven aan dat over het reeds verrichte onderzoek in dit onderzoeksproject tenminste één en waarschijnlijk twee publicaties zouden verschijnen (daarvan is er een inmiddels ter publicatie aangeboden). Tevens werd aangegeven, dat op basis van de bevindingen tot nu toe eventuele voortzetting van het project een gewijzigde wending zou moeten nemen ten opzichte van het oorspronkelijke onderzoeksvoorstel. De Dwarsverbandcommissie heeft vervolgens besloten dat er een nieuw (vervolg) onderzoeksvoorstel moest worden ingediend. Het ingediende (vervolg) voorstel is vervolgens conform de gebruikelijke procedures bij NWO ter beoordeling van de wetenschappelijke kwaliteit voorgelegd aan twee externe referenten. Op basis van de oordelen van de referenten en gezien het gegeven dat de Dwarsverbandcommissie van mening was dat het vervolg voorstel paste binnen de onderzoeksplanning van Deelgebied I van het PVA-programma is in november 1999 besloten subsidie toe te kennen aan het vervolgonderzoeksproject. Concreet zal het onderzoek met twee jaar worden verlengd. Ook bij deze verlenging zal door de instelling

zelf een deel gematched worden. Vanuit het PVA-programma wordt een jaar bekostigd en door de instelling zal het andere extra jaar worden bekostigd. Het vervolg onderzoek zal tezamen met de resterende tijd van het oorspronkelijke onderzoek op die manier een looptijd van vier jaar hebben.

Opstellen meerjaren programmabegroting, jaarrekening 1998 en begroting 1999

De Dwarsverbandcommissie heeft de meerjaren programmabegroting 1995- 2003 bijgesteld, de jaarrekening over 1998 vastgesteld en de begroting voor 1999 opgesteld.

Opstellen jaarverslag

De Dwarsverbandcommissie heeft het jaarverslag van het PRIORITEIT-programma PVA over 1998 opgesteld.

Voorlichting en PR-activiteiten

Begin van het jaar zijn sollicitatie gesprekken gehouden met kandidaten voor de functie van Voorlichter / PR-medewerker bij het PVA-programma. Dit heeft geleid tot de aanstelling van mevrouw Drs. Ch. Bos als voorlichtster. In overleg met de Dwarsverbandcommissie zijn afspraken gemaakt over de taken die zij zal verrichten. Tot haar taken behoren:

- . Tot stand brengen Praktijkcongres PVA in 2000
- . Publicaties tot stand brengen met betrekking tot bepaalde thema's (bijvoorbeeld over "secundaire analyses")
- . Projecten aansturen ten behoeve van publicaties in de vakpers en de publiekspers
- . Werkbezoeken afleggen bij de onderzoeksprojecten
- . Voorbereiden Afsluitende congres eind 2003
- . Website PVA tot stand brengen /onderhouden
- . Diverse PR-activiteiten ten behoeve van PVA-programma
- . Tot stand brengen van een boek over PVA

Voorbereiden Praktijkcongres PVA

De Dwarsverbandcommissie heeft veel tijd gestoken in de voorbereidingen van het praktijkcongres PVA dat in november 2000 gehouden zal worden. Nadat in grote lijnen over de opzet, de doelgroepen en de uit te nodigen sprekers besluiten waren genomen, heeft de voorlichtster van het PVA-programma tezamen met de heer Van Dijk (namens de Dwarsverbandcommissie) de verdere uitwerking, voorbereidingen en organisatie voor hun rekening genomen.

Organiseren Werkconferentie

Op 20 en 21 oktober is op Papendal een Werkconferentie gehouden voor alle betrokkenen (onderzoekers, projectleiders, leden Dwarsverbandcommissie) bij het PVA-programma. Deze werkconferentie beoogde nadrukkelijk de onderlinge samenhang van de projecten te versterken en een goede afstemming tussen de projecten te bevorderen.

Verschillende onderzoeksprojecten hebben een presentatie gehouden. Gezien de grote hoeveelheid onderzoeksprojecten lukte het niet om alle onderzoeksprojecten aan bod te laten komen.

Naast deze presentaties is van alle onderzoeksprojecten de informatie overzichtelijk bijeen gebracht in de bundel Werkconferentie 1999 "Informatie over de Onderzoeksprojecten".

De Dwarsverbandcommissie heeft besloten een dergelijke Werkconferentie jaarlijks te houden. De nadruk ligt daarbij op de voortgangsbewaking. De jaarlijks in te leveren voortgangsverslagen van de onderzoeksprojecten vormen de basis voor de presentaties en voor de Informatiebundel.

7. Toegekende projecten in 1999:

In 1999 zijn de volgende onderzoeksprojecten door de Dwarsverbandcommissie toegekend:

Titel: **Chronische insomnie en prestatievermogen**
Projectnummer: 580-02.401
Aanvrager: Prof.dr. G.A. Kerkhof

Titel: **Coping met diabetes mellitus en (psychische) vermoeidheid in arbeidssituaties**
Projectnummer: 580-02.402
Aanvrager(s): Prof.dr. J.A.M. Winnubst
Dr. W.J.G. Ros

Titel: **Korte en lange termijn effecten bij patient-gebonden stressmanagement training**
Projectnummer: 580-02.403
Aanvrager:: Prof.dr. P.M.G. Emmelkamp

Titel: **Samenwerking tussen huisarts en bedrijfsarts bij psychische vermoeidheid in arbeidssituaties: 1e fase**
Projectnummer: 580-02.404
Aanvrager: Dr. P.C. Buijs

Titel: **Het belang van regelmogelijkheden in het werk voor mensen met reumatoïde arthritis**
Projectnummer: 580-02.405
Aanvrager(s): Prof.dr. B.A.C. Dijkmans
Prof.dr. M.H.W. Frings-Dresen

8. Voortgangskoördinatie

Binnen het PVA-programma zijn per Deelgebied postdoc's aangesteld met als taken:

- 1) het verzorgen van de coördinatie en het geven van inhoudelijke sturing aan de onderzoeksprojecten in het desbetreffende gebied en het begeleiden van de onderzoekers.
- 2) het bewerkstelligen van uitwisselbaarheid van onderzoeksresultaten tussen verschillende projecten door overeenkomst van operationalisaties van relevante begrippen en proefopstellingen, en
- 3) zelf onderzoek te verrichten binnen het gebied.

Sinds september 1996 waren de volgende postdoc-onderzoekers aangesteld voor de duur van (in principe) 3 jaar:

- bij Deelgebied I : Acute psychische vermoeidheid (cognitieve aspecten van taakvermoeidheid)
mevrouw Dr. M.M. Lorst, standplaats Universiteit Groningen
- ten behoeve van Deelgebied II-a : Epidemiologisch onderzoek
Dr. IJ. Kant, standplaats Universiteit Maastricht (tot 1 augustus 1999)
Dr. L. Van Amelsfoort (vanaf 1 februari 2000)
- ten behoeve van Deelgebied II- b : Psychologische factoren
Dr. A.B. Bakker, standplaats Universiteit Utrecht; (tot 1 september 1998)
Dr. A.W. Taxis, standplaats Utrecht (vanaf 1 oktober 1998)
- ten behoeve van Deelgebied III : Diagnostiek, behandeling en begeleiding gericht op het behoud of herstel van arbeidsvermogen, in relatie met psychische vermoeidheid
Dr. R.W.B. Blonk, standplaats Universiteit van Amsterdam (tot 1 augustus 1999)
- Ten behoeve van Deelgebied IV : Chronisch Ziekten en Arbeid
(in combinatie met Deelgebied III)
mevrouw Dr. J. Haafkens (vanaf april 2000)

Op basis van de matching (die ook geldt voor de postdoc projecten) zijn voorts als postdoc medewerker ten behoeve van het PVA-programma werkzaam:

- . ten behoeve van Deelgebied I (neuroendocriene aspecten van taakvermoeidheid)
mevrouw Dr. G. van der Pompe , Groningen (tot 1 september 1999)
- . ten behoeve van Deelgebied II-a mevrouw Dr. A.J.H.M. Beurskens, Maastricht

Verlenging postdoc aanstellingen

De aanstellingen (voor drie jaar) van de postdoc's die in 1996 waren ingegaan liepen af in 1999. Gezien het belang van de coördinatie binnen de Deelgebieden en mede onder invloed van de opmerkingen hierover door de (tussentijdse) evaluatiecommissie is door de Dwarsverbandcommissie besloten ook voor de komende drie jaar postdoc onderzoekers in het PVA-programma aan te stellen. Financieel was daarvoor nog ruimte in het budget van het PVA-programma.

Tevens is besloten ook voor Deelgebied IV in combinatie met Deelgebied III een postdoc aan te stellen. Naast de bijdrage uit matching door de instelling zelf en naast de subsidie uit het PVA-programma is ook goedkeuring en financiële steun verkregen voor de aanstelling van deze postdoc van de deelprogrammacommissie Arbeidsgebonden Problematiek bij Chronisch Ziekten (AGP).

9. Toedeling van de middelen over de deelgebieden en activiteiten

Bij de goedkeuring door het NWO-bestuur van het PRIORITEIT-programma PVA is een bedrag van Kf 6.500 voor het programma vrijgemaakt. Dit was 2/3 deel van het aangevraagde bedrag, zodat de Dwarsverbandcommissie zich voor de taak gesteld zag het subsidiebedrag uit andere bronnen aangevuld te krijgen om zo veel mogelijk de plannen zoals in het oorspronkelijke voorstel omschreven te kunnen realiseren. Ook zag de Dwarsverbandcommissie zich voor de taak gesteld het subsidiebedrag te verdelen, in richtinggevende zin, over de verschillende deelgebieden binnen het PVA-programma en de overige activiteiten. Het (bijgewerkte) resultaat van deze toedeling staat weergegeven in tabel 1.

In verband met algemene salarismaatregelen en prijscompensaties die hebben plaats gevonden na de vaststelling van het PVA-programma is het thans feitelijk ter beschikking staande budget voor het realiseren van het PVA-programma Kf 6.954.

De gehanteerde verdeling van de middelen over de Deelgebieden en Activiteiten betekent dat van de totaal door NWO beschikbaar gestelde subsidie (van Kf 6.954):

- Kf 5.819,5 (83,6 %) gereserveerd is voor het doen uitvoeren van onderzoeksprojecten (inclusief kosten wachtgeld).
- Kf 740 (10,6 %) gereserveerd is voor Algemene kosten, waaronder bijdragen in de dissertatiekosten, reisbeurzen, congreskosten, voorzieningen projecten en dergelijke.
- Kf 329,5 (4,7 %) gereserveerd is secretariaatskosten waaronder administratieve ondersteuning door NWO, vergaderkosten e.d.
- Voorts is een post Onvoorzien toegevoegd ten bedrage van Kf 65 (0,9 %).

tabel 1. Toedeling van gelden aan deelgebieden en activiteiten

Bestemming	Bedrag
Projecten	
Deelgebied I Acute psychische vermoeidheid	1250
Deelgebied II -a Epidemiologisch onderzoek	880
-b Vermoeid als psychische klacht	880
Deelgebied III Diagnostiek, behandeling en begeleiding	1250
Nog nader in te vullen ten behoeve van onderzoeksprojecten	249,5
Deelgebied IV Arbeidsgebonden problematiek bij chronisch zieken	520
Overige projecten w.o. projecten Bonden, Secundaire analyses, Fysiologische analyses	520
WUK (8%)	270
Algemene kosten w.o. voorzieningen projecten, congressen, dissertaties, reiskosten	740
Secretariaat w.o. personeelskosten , reiskosten en vergaderkosten DVC	329,5
Onvoorzien	65
Totaal	6.954

Zie voor een specificatie van de posten de meerjarenbegroting van het PVA-programma.

10. Matching

In de voorbereiding van het PRIORITEIT-programma PVA zijn, na daartoe te zijn aangezocht vanuit de aanvragers van onderzoeksprojecten, verklaringen ontvangen van universitaire en buiten-universitaire organisaties waarin hun bereidheid werd kenbaar gemaakt matchingsgelden voor het programma beschikbaar te stellen. In het algemeen werd gevraagd aan deze instellingen om bij te dragen in de helft van de kosten van een reguliere oio-plaats of postdoc-plaats.

Bij de feitelijke toekenning van een onderzoeksproject is steeds als voorwaarde gesteld dat de toegezegde matching schriftelijk zou worden bevestigd. Concreet is op deze wijze bij alle projecten de 50% matchingseis gerealiseerd.

In totaal is een bedrag van Kf 5752,5 aan feitelijke, directe matching gerealiseerd.

(zie tabel 2)

Naast deze directe matching is ook op andere wijzen financieel bijgedragen (z.g. indirecte matching) aan het PVA-programma. Meestal betreft het dan financiële ondersteuning van onderzoeksprojecten die (inhoudelijk) zijn aangehaakt aan /thuis horen bij het PVA-programma.

Zo heeft het Preventiefonds financiële steun verleend aan het onderzoeksproject “Effectiviteit van (reguliere) behandeling op het beloop en herstel van langdurige PVA” van dr. C.P. van Schayck (project 580-02.225).

Het Landelijk Instituut Sociale Verzekeringen (LISV) heeft een bedrag van fl.150.000,- beschikbaar gesteld voor de uitvoering van het onderzoeksproject “Determinanten van Arbeidsongeschiktheid en verloop ten gevolge van langdurige psychische vermoeidheid in de arbeidssituatie” van dr. C.A.P. Schröer (project 580-02.253).

Het bouwbedrijf Strukton BV heeft fl. 115.000,- en de Bouw & Houtbond FNV heeft fl. 115.000,- bijgedragen aan het onderzoek “Determinanten en effecten van werkdruk in het bouwbedrijf”(project 580-02.100C). Voorts is door de Stichting SIVAG (overlegorgaan sociale partners in de Timmerindustrie en Houthandel) een bedrag van fl. 340.000,- uitgetrokken voor onderzoek naar werkdruk in die sector.

Daarnaast heeft in 1998 de onderzoeksschool Behavioral and Cognitive Neurosciences (BCN) van de Universiteit van Groningen een aio-project (fl. 230.000,-) toegekend naar de effecten op geheugen-processen van perifere neuro-endocriene activering (project 580-02.100D).

Tenslotte heeft de Faculteit der Psychologische en Pedagogische Wetenschappen van de Rijksuniversiteit Groningen een bedrag van fl 230.000,- beschikbaar gesteld om het onderzoeksproject “Biological and Psychological parameters during and after mental task performance (project 580-02.100A) uit te voeren.

Via matching is 45,2 % van het totaal benodigde geld voor de uitvoering van het PVA-programma verkregen (daarbij is de indirecte matching nog niet meegeteld).

Bij deze berekening zijn ook de algemene en secretariaatskosten meegerekend.

Worden alleen de kosten voor het uitvoeren van onderzoeksprojecten (inclusief de kosten voor wachtgelden) gerekend dan is er sprake van matching van 49,7 % van de kosten.

Deze gerealiseerde matching is geheel conform de afspraken zoals die in 1995 tijdens de voorbereidingen van het PRIORITEIT-programma zijn gemaakt.

tabel 2. Overzicht van matchingspartners (stand 2000)

Instelling	Bedrag (Kf)	Vorm matching
College van Bestuur Universiteit Groningen	300	(1 PD)
Faculteit PPSW Universiteit Groningen	230	(1 AIO)
Rijksuniversiteit Groningen /Onderzoeksschool BCN	130	(verlenging 0,8 PD)
Sectie Experimentel & Arbeidspsychologie	40	(verlenging 0,2 PD)
College van Bestuur Universiteit Maastricht	665	(2 PD)
	460	(2 AIO)
	36	(verlenging PD)
College van Bestuur Universiteit Utrecht	300	(1 PD)
	300	(1,3 AIO)
Faculteit Psychologie Universiteit van Amsterdam	115	(0.5 AIO)
Faculteit Psychologie Katholieke Universiteit Nijmegen	230	(1 AIO)
Vakgroep A&O/Worc Katholieke Universiteit Brabant	230	(1 AIO)
Bondgenoten FNV	115	
KPN Arbo-dienst	90	onderzoekstijd medewerker/bedrijfsarts
Vakgroep Fysiologie en Fysiologische Fysiaca van de Rijksuniversiteit Leiden	71,5	
Westeinde Ziekenhuis	75	
Universiteit van Amsterdam	90	
Stichting Vervangingsfonds en Bedrijfsgezondheidszorg voor het Onderwijs	125	
CORVU	152	
Jan van Breemen Instituut	170	
Ministerie WVS deelprogramma " Arbeids Gebonden Problematiek bij Chronisch Zieken"	1000	
SKB	538	
Stichting Kwaliteitsbevordering Bedrijfsgezondheidszorg		
Coronel Instituut Universiteit van Amsterdam	50	
	pm	laboratorium voorzieningen
	100	verlenging PD I II en IV
Zorgverzekeringen ZAO	100	
Arbo Unie Amsterdam e/o	40	

Totaal	5752,5	
--------	--------	--

Jongman, G.M.G. , Taatgen, N.A. (1999). An ACT-R model of individual differences in changes in adaptivity due to mental fatigue. In: Proceedings of the 21st annual conference of the cognitive science society.

Jongman, G.M.G., Sikken, J.A. (1999). The importance of search strategies in evaluating the usability of information systems. In: Cognitive ergonomics, clinical assessment and computer-assisted learning.

Titel **Circadian and behavioral determinants of fatigue**
Projectnummer 580-02.102
Locatie Rijksuniversiteit Groningen, Faculteit Wiskunde en Natuurwetenschappen, Vakgroep Ethologie
Projectleider(s) Dr. D.G.M. Beersma
Tel: 050-36 32 053 Fax: 050-36 35 205
Email: d.g.m.beersma@biol.rug.nl
Prof.dr. S. Daan
Tel: 050-36 32 037 Fax: Email: s.daan@biol.rug.nl
Projectuitvoerder(s) vacature (Drs. E.A. de Bruin tot 1 juli 1999)

Titel **Errors, error management and fatigue**
Projectnummer 580-02.103
Locatie Universiteit van Amsterdam, Faculteit Psychologie, Vakgroep Arbeids- en Organisationspsychologie
Projectleider(s) Prof.dr. M. Frese
Tel: 0044 171 262 5050 ext 3168 Fax: 0044 171 724 8357
Email: mfrese@lbs.ac.uk
mw. Dr. S. Sonnentag
Tel: 020 52 56 752 Fax: 020 63 90 531
Email:ao_sonnentag@macmail.psy.uva.nl
Projectuitvoerder(s) Drs. D. van der Linden
Tel: 020 52 56 745 Fax: 020 63 90 531
Email: ao_linden@macmail.psy.uva.nl

Titel **Belasting en herstel in werk / thuiscondities: effecten op vermoeidheid en gezondheid**
Projectnummer 580-02.104
Locatie Katholieke Universiteit Nijmegen, Faculteit Sociale wetenschappen Sectie Arbeid en Organisationspsychologie
Projectleider(s) mw. Dr. S.A.E. Geurts
Tel: 024 36 12 536 Fax: 024 36 15 937 Email: geurts@psych.kun.nl
Projectuitvoerder(s) vacature (Drs. E.J. Wagena tot 16 februari 2000)

Publicaties 1999

Geurts, S.A.E, Rutte, C.G., Peeters M.C.W. (1999). Antecedents and consequences of work-home interference among medical residents. In: Social Science and Medicine, 48, 1135-1148.

Geurts, S.A.E. (1999). De groeiende geestelijke belasting op het werk. In: Psychologie Magazine, 10,37-39.

Titel **Spill-over van vermoeidheid na arbeidsbelasting: acute en chronische effecten**
Projectnummer 580-02.105
Locatie Katholieke Universiteit Brabant, Faculteit Sociale Wetenschappen
Vakgroep Arbeids- & Organisatie psychologie
Projectleider(s) Prof.dr. A.W.K. Gaillard
Tel: 0346 35 64 05 Fax: 0346 35 39 77 Email: gaillard@tm.tno.nl
Projectuitvoerder(s) mw. Drs. I.J.T. Veldhuizen
Tel: 013 46 62 503 Fax: 013 46 62 370
Email: i.j.t.veldhuizen@kub.nl

Publicaties 1999

Veldhuizen,I.J.T., Gaillard, A.W.K. (1999). Tonic facial EMG activity during multiple standard Sternberg Memory tasks: a comparison between healthy subjects and patients suffering from chronic fatigue (Poster). In: Congresbundel 7e Wintercongres van de Nederlandse Vereniging voor Psychonomie, Supplement bij jaargang 14, november 1999.

Veldhuizen,I.J.T. (1999). Spill-over van vermoeidheid na arbeidsbelasting: acute en chronische effecten, Mondelinge presentatie Werkconferentie 21 en 22 oktober 1999 PRIORITEIT-programma PVA.

Titel **Vermoeidheid door taakinterrupties**
Projectnummer 580-02.106
Locatie Katholieke Universiteit Brabant, Faculteit Sociale Wetenschappen
Vakgroep Arbeids- & Organisatie psychologie
Projectleider(s) Dr. F.R.H. Zijlstra
Tel: 013 46 62 523 Fax: 013 46 62 370 Email: f.r.h.zijlstra@kub.nl
Prof.dr. A.W.K. Gaillard
Tel: 0346 35 64 05 Fax: 0346 35 39 77 Email: gaillard@tm.tno.nl
Projectuitvoerder(s) Drs. M.C.J. den Hoedt
Tel: 013 46 62 398 Fax: 013 46 62 370
Email: m.c.j.denHoedt@kub.nl

Vervolg Deelgebied I Acute Psychische Vermoeidheid
(Neuroendocriene en Immunologische aspecten van vermoeidheid)

Titel **De invloed van werkgerelateerde factoren op herstel van neuro-endocriene reactiviteit na afloop van natuurlijke werksituaties**

Projectnummer 580-02.107

Locatie Universiteit van Amsterdam, Vakgroep Gezondheidskunde, Coronel Instituut Academisch Medisch Centrum (AMC)

Projectleider(s) Dr. A.J. van der Beek
Tel: 020-56 64 755 Fax: 020-69 77 161
Email: a.vanderbeek@amc.uva.nl

Projectuitvoerder(s) mw. Prof.dr. M.H.W. Frings-Dresen
Tel: 020-56 65 385 Fax: 020-69 77 161 Email: m.frings@amc.uva.nl
mw. Dr. J.K. Sluiter
Tel: 020-56 62 735 Fax: 020-69 77 161 Email: j.sluiter@amc.uva.nl
Project afgerond op 3 november 1999 met een proefschrift

Publicaties 1999

Sluiter, J.K., Beek van der, A.J., Frings-Dresen, M.H.W. (1999). The influence of work characteristics on the need for recovery and experienced health: A study of coach drivers, *Ergonomics* 42(4):573-583. (W).

Sluiter, J.K., Frings-Dresen, M.H.W., Beek van der, A.J. (2000). A forward facilitating influence of cortisol on catecholamines assessed during the work of garbage collectors? In: *Scandinavian Journal of Work Environmental Health*. 26:26-31. (W).

Sluiter, J.K., Frings-Dresen, M.H.W., Meijman TF, Beek van der, A.J. (1999). Reactivity and recovery from different natures of work measured by catecholamines and cortisol: A systematic literature overview. *Occ Environ Med*. In press (W).

Sluiter, J.K., Frings-Dresen, M.H.W., Beek van der A.J., Meijman T.F. (1999). The relation between work-induced neuroendocrine reactivity and recovery, subjective need for recovery, and health status. *J of Psychosom Res* Submitted. (W).

Sluiter, J.K., Frings-Dresen, M.H.W., van der Beek A.J., Meijman T.F., Heisterkamp, S.J. (1999). Neuroendocrine reactivity and recovery from different natures of work. *Scand J Environ Health*. In Press. (W).

Sluiter J.K. (1999). How about work demands, recovery, and health ? - A neuroendocrine field study during and after work.-.

Voordrachten:

NWO-PVA congres (1998), Papendal. Werkbelasting en neuroendocrien herstel van ambulancepersoneel. Voordracht.

3^e Symposium Reanimatie, OLVG (1998), Amsterdam. Zouden we allebei herstellen? – De psychofysiologische reactiviteit van ambulancepersoneel rondom spoedritten -. Voordracht.

Symposium Stress & Burnout NVOM (1999), Ede. Stresshormonen aan het werk tijdens en na het werk. – Is stress objectief meetbaar door stresshormoonbepalingen?-. Voordracht.

Symposium SZW Werkdruk in Convenanten, TNO (1999), Den Haag. Werkdrukonderzoek: Een voorbeeld uit het besloten busvervoer. Voordracht (+ Abstract in TNO-rapport R9900408.ca2/3090125).

14th International Conference on Epidemiology in Occupational Health (EPICOH), Tel Aviv, Israel (1999). The relation between work-induced neuroendocrine reactivity and recovery, subjective need for recovery, and health status. Wetenschappelijke poster (+Abstract).

Symposium Sad & Tired (1999), AmCOGG/AMC, Amsterdam. The balance between fatigue and recovery in the workplace.-. Voordracht.

Titel **Cardiovascular, neuroendocrine and affective responses to workstress during task variations in natural settings**
Projectnummer 580-02.100A ***
Locatie Rijksuniversiteit Groningen, Faculteit PPSW
Vakgroep Experimentele- & Arbeidspsychologie
Projectleider(s) vacature (tot 1-9-99 mw. Dr. G. van der Pompe)
Tel: 050-36 36 376 Fax: Email: g.van.der.pompe@ppsw.rug.nl
Projectuitvoerder(s) mw. Drs. J. Brouwer
Tel: 050 36 35 556 Fax: 050 36 36 304
Email: j.brouwer@ppsw.rug.nl

Titel **Biological and Psychological parameters during and after mental task performance**
Projectnummer 580-02.100D ***
Locatie Rijksuniversiteit Groningen, Faculteit PPSW
Vakgroep Experimentele- & Arbeidspsychologie
Projectleider(s) mw. Dr. G. van der Pompe
Tel: 050-36 36 376 Fax: Email: g.van.der.pompe@ppsw.rug.nl
Prof.dr. T.F. Meijman, Prof.dr. J. Korf, Prof.dr. J.A. den Boer
Projectuitvoerder(s) Drs. M. Tops
Tel: 050- 36 36 473 Fax: 050 36 36 304 Email: m.tops@ppsw.rug.nl

Titel **Cortisol en andere psychobiologische responsen: van acute naar chronische psychische vermoeidheid**
Projectnummer 580-02.108
Locatie Universiteit Utrecht, Faculteit Sociale Wetenschappen
Capaciteitsgroep Gezondheidspsychologie

Projectleider(s) Prof.dr. L.J.P. Van Doornen
Email: l.vandoornen@fss.uu.nl
Dr. G.L.R. Godaert, Tel: 030-25 31 785 Fax: 030-25 34 718 Email:
godaert@fss.uu.nl

Projectuitvoerder(s) vacature (Drs. R.J.E.M. Raymann tot 1 december 1999)

Titel **Immunologische effecten van psychische vermoeidheid in de
arbeidssituatie**

Projectnummer 580-02.254
Zie onder Deelgebied II-a Epidemiologisch onderzoek

Overige publicaties 1999 Deelgebied I

Pompe, G. van der, Bernards, N., Meijman T.F., Heijnen C.(1999). The effect of depressive symptomatology on plasma cortisol responses to acute bicycle exercise among post-menopausal women. *Psychiatry Research*, 85 (1999), 113-117.

Hulst van der, M., Meijman T.F., Rothengatter, T. (1999). Anticipation and the adaptive control of safety margins in driving. *Ergonomics*, 42, 336-345.

Ouwerkerk. Van, R., Meijman T.F., Mulder, G. (1999). On the structure of working behavior. In D. Harris (Ed.), *Engineering Psychology and Cognitive Ergonomics: Job design, product design and human- computer interaction Volumes 4*(pp 79-86). Aldershot: Ashgate.

Schellekens J., Meijman T.F. (1999). Evaluation of workload by using probe-tasks. In D. Harris (Ed.), *Engineering Psychology and Cognitive Ergonomics: Job design, product design and human-computer interaction Volumes 4*(pp 301-308). Aldershot: Ashgate.

Meijman, T. F., Ouwerkerk van, T. (1999). Zien anderen ook wat wij van ons werk vinden? Over de samenhang van observaties met zelfbeoordelingen van psychosociale taakkenmerken. *Gedrag en Organisatie*, 12, 384-396.

**Bijlage II Onderzoeksprojecten / Publicaties 1999 van Deelgebied II
Langdurige psychische vermoeidheid in relatie met arbeid**

II-a Epidemiologisch onderzoek

Titel **De invloed van werktijdregelingen op langdurige psychische vermoeidheid in de arbeidssituatie ***

Projectnummer 580-02.201 *

Locatie Universiteit Maastricht, Faculteit Geneeskunde
Capaciteitsgroep Epidemiologie

Projectleider(s) Dr. Ing. IJ. Kant (tot 1 augustus 1999)
Tel: 043 38 82 378 Fax: 043 38 84 128
Email: ij.kant@epid.unimaas.nl
mw. Dr. A.J.H.M. Beurskens
Tel: 043-38 82 384 Fax: 043-38 84 128
Email: ajhm.beurskens@epid.unimaas.nl

Projectuitvoerder(s) mw. Drs. N.W.H. Jansen
Tel: 043-38 82 385 Fax: 043-38 84 128
Email: nicole.jansen@epid.unimaas.nl

Titel **Risicofactoren in het ontstaan van langdurige psychische vermoeidheid in de arbeidssituatie**

Projectnummer 580-02.251

Locatie Universiteit Maastricht, Faculteit Geneeskunde
Capaciteitsgroep Epidemiologie

Projectleider(s) Dr. Ing. IJ. Kant (tot 1 augustus 1999)
Tel: 043-38 82 378 Fax: 043-38 84 128
Email: ij.kant@epid.unimaas.nl

Projectuitvoerder(s) mw. Drs. U. Bültmann
Tel: 043-38 82 391 Fax: 043-38 84 128
Email: u.bultmann@epid.unimaas.nl

Titel **Risicofactoren in het beloop van langdurige psychische vermoeidheid in de arbeidssituatie**

Projectnummer 580-02.252

Locatie Universiteit Maastricht, Faculteit der Gezondheidswetenschappen
Vakgroep Beleid Economie en Organisatie van de Zorg (BEOZ)

Projectleider(s) Prof.dr. F.J.N. Nijhuis
Tel: 043-38 81 560 Fax: 043-36 70 960
Email: frans.nijhuis@BEOZ.unimaas.nl

Projectuitvoerder(s) mw. Drs. N. Janssen
Tel: 043-38 81 602 Fax: 043 36 70 960
Email: nathalie.janssen@beoz.unimaas.nl

Titel **Determinanten van arbeidsongeschiktheid en verloop ten gevolge van langdurige psychische vermoeidheid in de arbeidssituatie**
Projectnummer 580-02.253 **
Locatie Universiteit Maastricht, Capaciteitsgroep Medische Sociologie
Onderzoeksinstituut Health
Projectleider(s) Dr. C.A.P. Schröer
Tel: 043-38 82 204 Fax: 043-36 71 048
Email: k.schroer@MedSoc@unimaas.nl
Projectuitvoerder(s) mw. Drs. W.P.M. van den Heuvel
Tel: 043-38 82 204 Fax: 043-36 71 048
Email: h.vandenheuvel@zw.unimaas.nl

Titel **Immunologische effecten van psychische vermoeidheid in de arbeidssituatie**
Projectnummer 580-02.254
Locatie Universiteit Maastricht, Faculteit Geneeskunde
Capaciteitsgroep Epidemiologie
Projectleider(s) Dr. G.M.H. Swaen
Tel: 043-38 82 386 Fax: 043-38 84 128
Email: g.swaen@epid.unimaas.nl
Projectuitvoerder(s) mw. Drs. D.C.L. Mohren
Tel: 043-38 82 385 Fax: 043-38 84 128
Email: dcl.mohren@epid.unimaas.nl

Titel **Effectiviteit van (reguliere) behandeling op het beloop en herstel van langdurige psychische vermoeidheid in de arbeidssituatie**
Projectnummer 580-02.255 **
Locatie Universiteit Maastricht, Faculteit Geneeskunde
Capaciteitsgroep Huisartsgeneeskunde en
Capaciteitsgroep Epidemiologie
Projectleider(s) Prof.dr. C.P. van Schayck
Tel: 043-38 82 152/324 Fax: 043-36 19 344
Email: onno.vanschayck@HAG.unimaas.nl
mw. Dr. A.J.H.M. Beurskens
Tel: 043-38 82 384 Email: ajhm.beurskens@epid.unimaas.nl
Dr. G. Bleijenberg
Tel: 024-361798/3613608 Fax: 024 36 13 425
Email: g.bleijenberg@mailbox.kun.nl
Projectuitvoerder(s) mw. Drs. H. Andrea (Deel 1)
Tel: 043-38 84 185 Fax: 043-36 19 344
Email: helene.andrea@hag.unimaas.nl
Drs. M. J.H. Huibers (Deel 2)
Tel: 043-38 82 299 Fax: 043-38 84 128

Janssen, P.P.M., De Jonge, J.D., Bakker, A.B. (1999). Specific determinants of intrinsic work motivation, burnout, and turnover intentions: A study among nurses. *Journal of Advanced Nursing*, 29, 1360-1369.

Bakker, A.B., Schaufeli, W.B. Demerouti, E. (1999). Werkstressoren, energiebronnen, en burnout: Het WEB-model. In Winnubst ,J., Schuur, F. , Dam, J. (Red.), *Praktijkboek gezond werken: Integrale oplossingen voor somatische, psychische en psychosociale klachten in de organisatie*.

Titel **Burnout en sociale vergelijking** (analyseniveau 2)
Projectnummer 580-02.203
Locatie Rijksuniversiteit Groningen, Faculteit PPSW
Vakgroep Sociale en Organisationspsychologie
Projectleider(s) Prof.dr. A.P. Buunk
Tel: 050 36 36 380 Fax: 050 36 36 304
Email: a.p.buunk@ppsw.rug.nl
Dr. N. W. Van Yperen
Tel: 050 36 36 332 Fax: 050 36 34 581
Email: n.van.yperen@ppsw.rug.nl
Projectuitvoerder(s) mw. Drs. V. Brenninkmeyer
Tel: 050 36 36 438 Fax: 050 36 36 304
Email: v.brennikmeijer@ppsw.rug.nl

Publicaties 1999

Buunk, B.P., Brenninkmeyer, V. (1999). Social comparison processes among depressed individuals: Evidence for the evolutionary perspective on involuntary subordinate strategies? In L. Sloman and P. Gilbert (Eds.), *Subordination and defeat: An evolutionary approach to mood disorders and their therapy* (pp.147-164). Mahwah, NJ: Erlbaum.

Brennikmeyer, V., Yperen Van , N.W. (1999). Diagnostiek van burnout door middel van de Utrechtse Burnout Schaal. *Nederlands Tijdschrift voor de psychologie*, 54, 105-108.

VanYperen, N.W., Baving, H.H. (1999). Burnoutklachten op het werk: De relatie met werklust, regelruimte en sociale steun. *Gedrag en gezondheid*, 27, 174-187.

Titel **De rol van persoonlijkheid en temperament in de relatie tussen werkstress en psychische vermoeidheid** (analyseniveau 1)
Projectnummer 580-02.204
Locatie Katholieke Universiteit Brabant, Faculteit Sociale Wetenschappen
Vakgroep Psychologie
Projectleider(s) Prof.dr. G.L. van Heck
Tel: 013-46 62 522 Fax: 013-46 62 370 Email: g.l.vanheck@kub.nl
Projectuitvoerder(s) mw. Dr. J. de Vries
Tel: 013-46 62 7 05 Fax: 013-46 62 370 Email: j.devries@kub.nl

Titel **Psychische vermoeidheid, ingrijpende gebeurtenissen op het werk en controleverlies** (analyseniveau 3)
Projectnummer 580-02.205
Locatie Universiteit Utrecht, Faculteit Sociale wetenschappen
Capaciteitsgroep Klinische Psychologie
Projectleider(s) Prof.dr. R.J. Kleber
Tel: 030-25 31 785 Fax: 030-25 34 718 Email: r.kleber@fss.uu.nl
Projectuitvoerder(s) mw. Drs. E. van der Ploeg
Tel: 030-25 37 753 Fax: 030 25 34 718
Email: e.vanderploeg@fss.uu.nl

Titel **Effecten van autonome teamarbeid op psychische vermoeidheid**
Projectnummer 580-02.206
Locatie Technische Universiteit Eindhoven, Faculteit Technologie Management, Capaciteitsgroep Technologie & Arbeid en Katholieke Universiteit Nijmegen, Faculteit Sociale wetenschappen Sectie Arbeid en Organisationspsychologie
Projectleider(s) mw. Prof. dr. C.G. Rutte (TUE)
Tel: 040-24 73 580 Fax: 040-24 72 493
Email: c.g.rutte@tm.tue.nl
Prof.dr. M.A.J. Kompier (KUN)
Tel: 024 361 26 39 Fax: 024 361 59 37
Email: kompiet@psych.kun.nl
Projectuitvoerder(s) mw. Drs. H. van Mierlo
Tel: 040 247 24 41 Fax: 040 24 37 161
Email: h.v.mierlo@tm.tue.nl

Overige publicaties 1999 Deelgebied II

Le Blanc, P.M., Schaufeli, W.B., Heesch van, N.C.A. (1999). Burnout in de oncologie: Resultaten van een landelijk onderzoek. Medisch Contact, 54, 24-26.

Horn, J.E. van, Schaufeli, W.B. Enzmann, D. (1999). Teacher Burnout and Lack of Reciprocity. Journal of Applied Social Psychology, 29, 91-108.

Schaufeli, W.B., Bergers, G.P.A. (1999). Burnout bij leerkrachten: achtergronden en preventie. In N. Deen, M.J.M. Siddelaars-Jaspers, H.J.M. Hermans & M. Krüger. Handboek leerlingenbegeleiding (pp. 5140-1 – 5140-22). Alphen a/d Rijn: Samson.

Janssen, Peter, P.M., Schaufeli, W. B. Houkes, Inge. (1999). Work-related and individual determinants of the three burnout dimensions. Work & Stress. 13, 74-86.

Schaufeli, W.B., Schreurs, P.J.G. (1999). Burnout. In J. Pool, I. Bloemendaal & T. Meulenkamp. *Gezond werken in de zorg: Interventies rond arbeidsbelasting, stress en burnout* (pp. 21-38).

De Jonge, J. , Schaufeli, W.B. (1999). An empirical test of the Vitimain Model in health care workers: Effects of job satisfaction and burnout. In P. Le Blanc, M.C.W. Peeters, A. Büsing, W.B. Schaufeli (eds.), *Organizational Psychology and Health Care: European Contributions* (pp. 85-101).

Schaufeli, W.B. (1999). Burnout. In: J. Firth-Cozens & R. Payne (eds.), *Stress in Health Professionals: Psychological and Organizational Causes and Interventions* (pp. 17-32). Chichester: Wiley.

Taris, T.W., Caljé, D.G., Schreurs, P.J.G., Schaufeli, W.B. (1999). Voorspelling van werkgerelateerd ziekteverzuim in het onderwijs. *Tijdschrift voor Bedrijfs- en Verzekeringsgeneeskunde*, 7, 251-257.

Geurts, S.A.E., Schaufeli, W.B., Rutte, C. (1999). Absenteeism, turnover intention and inequity in the employment relationship. *Work & Stress*, 13, 253-267.

Taris, T.W., Schreurs, P.J., Schaufeli, W.B. (1999). Construct validity of the Maslach Burnout Inventory – General Survey: A two-sample examination of its factor structure and correlates. *Work & Stress*, 13, 223-237.

Bijlage III Onderzoeksprojecten / Publicaties 1999 van Deelgebied III

Diagnostiek, behandeling en begeleiding gericht op het behoud of herstel van arbeidsvermogen in relatie met psychische vermoeidheid

Titel **Diagnostiek en sociaal medische begeleiding van werknemers met langdurige psychische vermoeidheid in de arbeidssituatie**
Projectnummer 580-02.301 *
Locatie Universiteit van Amsterdam, Vakgroep Gezondheidskunde, Coronel Instituut Academisch Medisch Centrum (AMC)
Projectleider(s) (Dr. R.W.B. Blonk tot 1-8-99)
Projectuitvoerder(s) Blonk (zie boven)

Publicaties 1999

Blonk, R.W.B., Klink J.J.L. van der (1999). Effectiviteit van stress management: een literatuur overzicht. In: Gedrag & Organisatie, 12 (6), 326-335.

Titel **Evaluatie van sociaal-medische begeleidingsprogramma's van werknemers met langdurige psychische vermoeidheid in de arbeidssituatie**
Projectnummer 580-02.302 **
Locatie Universiteit van Amsterdam, Academisch Medisch Centrum (AMC) SKB
Projectleider(s) Drs. J.J.L. van der Klink
Tel: 020-56 65 323/ 69 04 046 Fax: 020-69 77 161/ 020-69 51 281
email: j.van.der.klink@skb.nl
Projectuitvoerder(s) Drs. J.J.L. van der Klink (zie boven)

Publicaties 1999

Blonk, RWB en J.J.L. van der Klink (1999). De effectiviteit van stressmanagement: een literatuur overzicht. In: Gedrag en Organisatie, volume 12, nr. 6, 326-34.

Titel **De ontwikkeling en evaluatie van onderwijs in interventievaardigheden voor bedrijfsartsen**
Projectnummer 580-02.303 **
Locatie Universiteit van Amsterdam, CORVU Bedrijfsartsenopleiding
Projectleider(s) Dr. J.H.A.M. Verbeek
Tel: 020-56 65 333 Fax: 020-69 77 161
Email: j.h.verbeek@amc.uva.nl
Drs. P.B.A. Smits, bedrijfsarts /opleider
Tel: 020- 56 67 438 Fax: 020-69 77 161
Email:p.b.smits@amc.uva.nl
Projectuitvoerder(s) Dr. J.H.A.M. Verbeek (zie boven)
Drs. P.B.A. Smits (zie boven)
mw. Drs. C.D. de Buissonjé
Tel: 020- 56 68 919 Email: c.d.debuissonje@amc.uva.nl

Titel Effectiviteit van een directief georiënteerde sociaal medische begeleiding van werknemers met langdurige psychische vermoeidheid in de arbeidssituatie

Projectnummer 580-02.304 **

Locatie Universiteit van Amsterdam, Vakgroep Gezondheidkunde, Coronel Instituut Academisch Medisch Centrum (AMC)

Projectleider(s) Dr. J.H.A.M. Verbeek
Tel: 020-56 65 333 Fax: 020-69 77 161
Email: j.h.verbeek@amc.uva.nl

Projectuitvoerder(s) mw. Drs. K. Nieuwenhuijsen Tel: 020 56 65 323
Email: k.nieuwenhuijsen@amc.uva.nl

Titel Signaleringsysteem Psychische Vermoeidheid en Psychosociale Arbeidsbelasting

Projectnummer 580-02.800

Locatie St. Kwaliteitsbevordering Bedrijfsgezondheidszorg,

Projectleider(s) Drs. R.J. Fortuin
Tel: 020-69 04 046 Fax: 020-69 51 281 Email: r.fortuin@skb.nl

Projectuitvoerder(s) Dr. M. van Veldhoven
Tel: 020-69 04 046 Fax: 020-69 51 281
Email: van.veldhoven.consultancy@wxs.nl
Dr. J.P.J. Broersen Tel: 020-69 04 046 Fax: 020-69 51 281
Email: skb@skb.nl (t.a.v. J.P.J. Broersen)

Publicaties 1999

Veldhoven, M. van, Broersen J.P.J. (1999). Psychische vermoeidheid in de arbeidssituatie. Een verkenning op basis van gegevens verzameld door arbodiensten. Gedrag en Organisatie, 12, 6, p.347-363.

Veldhoven, M. van, Broersen, J.P.J. (1999). Psychosociale arbeidsbelasting en werkstress in Nederland. Een verkenning gebaseerd op gegevens verzameld door arbodiensten met de Vragenlijst Beleving en Beoordeling van de Arbeid (VBBA) in de periode 1995 t/m 1998.

Veldhoven, M. van, Broersen, J.P.J., Fortuin, R.J. 1999). Werkstress in Beeld: Psychosociale arbeidsbelasting en werkstress in Nederland. Amsterdam

Lammeren, B. van (1999). Opleidingsniveau bepalend voor stressrisico. Arbo & Milieu, juli/augustus, p. 22-25.

Sengers, L., Vos, E. de (1999). De werkdruk kan omlaag. Intermediair, 40, 7 oktober, p. 14-19.

Mee, G. Van der (1999). Emotionele belasting zwaarst in onderwijs. Het Onderwijsblad, 21, 4 december, p. 6-8.

Fortuin, R.J., Veldhoven, M. van, Broersen, J.P.J. (2000). Werkstress in Beeld. Arbeidsomstandigheden, 76, januari, p 30-33.

**Bijlage IV Onderzoeksprojecten / Publicaties 1999 van Deelgebied IV
Psychische vermoeidheid, Chronisch Zieken en Arbeid**

- Titel** **Chronische insomnie en prestatievermogen**
Projectnummer 580-02.401 **
Locatie Universiteit van Amsterdam Faculteit der Psychologie vakgroep Psychonomie
Projectleider(s) Prof.dr. G.A. Kerkhof
Tel: 071 52 73 920 Fax: 071 52 73 783
Email: gk@hsr.nl
Projectuitvoerder(s) Drs. M. Varkevisser
Tel: 020 525 68 40
- Titel** **Coping met diabetes mellitus en (psychische) vermoeidheid in arbeidssituaties**
Projectnummer 580-02.402 **
Locatie Universiteit Utrecht, Faculteit Geneeskunde
Werkgroep Psychologie van Gezondheid en Ziekte
Projectleider(s) Prof.dr. J.A.M. Winnubst
Tel: 030 25 32 262/4725 Fax: 030 25 39 038
Email: j.a.m.winnubst@med.ruu.nl
Dr. W.J.G. Ros
Tel: 030 253 88 54/47 25 Fax: 030-253 90 38
Email: w.j.g.ros@med.ruu.nl
Projectuitvoerder(s) mw. Drs. I. Weijman
Tel: 030 25 38 436 Fax: 030 25 39 038 Email: i.weijman@med.uu.nl
- Titel** **Korte en lange termijn effecten bij patient-gebonden stressmanagement training**
Projectnummer 580-02.403 **
Locatie Universiteit van Amsterdam, Faculteit Psychologie
Vakgroep Klinische Psychologie
Projectleider(s) Prof.dr. P.M.G. Emmelkamp
Tel: 020-52 56 718 Fax: 020-63 91 369
Email: emmelkamp@psy.uva.nl
Projectuitvoerder(s)

Titel Samenwerking tussen huisarts en bedrijfsarts bij psychische vermoeidheid in arbeidssituaties: 1e fase
Projectnummer 580-02.404 **
Locatie TNO-Arbeid,
Projectleider(s) Dr. P.C. Buijs
Tel: 023- 55 49 488 Fax: 023-55 49 304
Email: p.buys@arbeid.tno.nl
Projectuitvoerder(s) Dr. P.C. Buijs (zie boven)

Titel Het belang van regelmogelijkheden in het werk voor mensen met reumatoïde artritis
Projectnummer 580-02.405 **
Locatie Jan van Breemen Instituut, Instituut voor Reumatologie en Revalidatie, Expertisecentrum voor houding en Beweging
Projectleider(s) Prof.dr. B.A.C. Dijkmans
Tel: 020-58 96 589 Fax: 020-48 96 704 Email: jbi@sara.nl
mw. Prof.dr. M.H.W. Frings-Dresen
Tel: 020 56 65 385 Fax: 020 69 77 161: Email: m.frings@amc.uva.nl
Dr. Th.F. Nijssen
Tel: 020 58 96 280 Fax: 020 48 96 704 Email: jbi@sara.nl
Projectuitvoerder(s) Dr. Th.F. Nijssen (Zie boven)

Voorts kunnen de volgende onderzoeksprojecten, die in samenwerking met het deelprogramma Arbeidsgebonden Problematiek bij Chronisch Zieken (AGP) worden uitgevoerd, inhoudelijk onder Deelgebied IV worden gerekend:

Titel Effectiviteit van (reguliere) behandeling op het beloop en herstel van langdurige psychische vermoeidheid in de arbeidssituatie
Projectnummer 580-02.255 (zie Deelgebied II-a)

Titel Determinanten van arbeidsongeschiktheid en verloop ten gevolge van landurige psychische vermoeidheid in de arbeidssituatie
Projectnummer 580-02.253 (zie Deelgebied II-a)

Titel Evaluatie van sociaal-medische begeleidingsprogramma's van werknemers met langdurige psychische vermoeidheid in de arbeidssituatie
Projectnummer 580-02.302 (zie Deelgebied III)

Titel De ontwikkeling en evaluatie van onderwijs in interventievaardigheden voor bedrijfsartsen
Projectnummer 580-02.303 (zie Deelgebied III)

Titel **Effectiviteit van een directief georiënteerde sociaal medische begeleiding van werknemers met langdurige psychische vermoeidheid in de arbeidssituatie**

Projectnummer 580-02.304 (zie Deelgebied III)

Bijlage V Overige Onderzoeksprojecten / Publicaties 1999

Projecten Secundaire analyses

Titel **Secundaire analyses**

Projectnummer 580-02.501

Locatie St. Kwaliteitsbevordering Bedrijfsgezondheidszorg,

Projectleider(s) Dr. J.P.J. Broersen

Tel: 020-69 04 046 Fax: 020-69 51 281

Email: skb@skb.nl (t.a.v. J.P.J. Broersen)

Projectuitvoerder(s) Dr. J.P.J. Broersen (zie boven)

Project is reeds afgerond

Titel **Secundaire analyses**

Projectnummer 580-02.502

Locatie Rijksuniversiteit Leiden, Faculteit Sociale wetenschappen
Vakgroep Sociale- en Organisationspsychologie

Projectleider(s) Dr. P. de Heus

Tel: 071-52 73 716 Fax: 071-52 73 619

Email: deheus1@rulfsw.leidenuniv.nl

Projectuitvoerder(s) Dr. P. de Heus (zie boven)

project is reeds afgerond

Titel **Secundaire analyses**

Projectnummer 580-02.503

Locatie TNO-Arbeid,

Projectleider(s) mw. Dr. I.L.D. Houtman

Tel: 023-55 49 924 Fax: 023-55 49 304

Email: I.Houtman@arbeid.tno.nl

Projectuitvoerder(s) Dr. I.L.D. Houtman (zie boven)

Dr. J.P.J. Broersen

Tel: 020-69 04 046 Fax: 020-69 51 281

Email: skb@skb.nl (t.a.v. J.P.J. Broersen)

project is reeds afgerond

Titel **Secundaire analyses**

Projectnummer 580-02.504

Locatie Ned Instituut voor Onderzoek van de Gezondheidszorg,

Projectleider(s) P.P. Groenewegen

Tel: 030 27 29 700 Fax: 030 27 29 729 Email:

Projectuitvoerder(s)

project is reeds afgerond

Titel **Secundaire analyses**
Projectnummer 580-02.505
Locatie Universiteit Utrecht, Vakgroep Sociale en Organisationspsychologie
Faculteit Sociale Wetenschappen
Projectleider(s) Prof.dr. W.B. Schaufeli
Tel: 030-25 34 761 Fax: 030-25 37 584
Email: w.schaufeli@fss.uu.nl
Projectuitvoerder(s)

Onderzoeksprojecten in samenwerking met de Bonden:

Titel **Preventie van werkdruk en psychische vermoeidheid door vakbonden, een onderzoek in de dienstensector**
Projectnummer 580-02.901
Locatie FNV Bondgenoten, Dienst B.O.S.
Projectleider(s) Drs. J.M. Warning
Tel: 030- 27 38 926 Fax: 030-27 38 690 Email: janwarn@bg.fnv.nl
Projectuitvoerder(s) Drs. J.M. Warning (zie boven)
Project afgerond op 17 februari 2000 met een proefschrift

Titel **Determinanten en effecten van werkdruk in de bouwsector (strukton)**
Projectnummer 580-02.100C ***
Locatie Rijksuniversiteit Groningen, Faculteit PPSW
Vakgroep Experimentele- & Arbeidspsychologie
Projectleider(s) Prof.dr. T.F. Meijman
Tel: 050-36 36 472 Fax: 050-36 36 304
Email: t.f.meijman@ppsw.rug.nl
Projectuitvoerder(s) mw. Drs. J. Brouwer
Tel: 050 36 35 556 Fax: 050 36 36 304
Email: j.brouwer@ppsw.rug.nl
Dr. J. Schellekens Tel: 050-36 36 406 Email:
j.m.h.schellekens@ppsw.rug.nl

Opmerkingen:

* = onderzoeksprojecten die worden uitgevoerd door postdoc's

- ** = PVA onderzoeksprojecten die worden uitgevoerd in samenwerking met het deelprogramma Arbeidsgebonden Problematiek bij chronisch Zieken (AGP)
- *** = onderzoeksprojecten die inhoudelijk samenhangen met het PVA-programma, doch geen subsidie ontvangen uit het PVA-programma

Bijlage VI Adreslijst van de leden van de Dwarsverbandcommissie PVA

Prof.dr. T.F. Meijman (voorzitter)

*Projectleider voor deelgebied I:
Acute psychische vermoeidheid*
Rijksuniversiteit Groningen
Experimentele- & Arbeidspsychologie
Grote Kruisstraat 2/1
9712 TS GRONINGEN
tel: 050 36 36 472
fax: 050 36 36 304
e-mail: t.f.meijman@ppsw.rug.nl

Dr. G.M.H. Swaen

*Projectleider voor deelgebied II-a:
Langdurige psychische vermoeidheid:
epidemiologisch onderzoek*
Universiteit Maastricht
Faculteit Geneeskunde
Capaciteitsgroep Epidemiologie
Postbus 616
6200 MD MAASTRICHT
tel: 043 38 82 386
fax 043 38 84 128
email g.swaen@epid.unimaas.nl

Prof.dr. W.B. Schaufeli

*Projectleider voor deelgebied II-b:
Langdurige psychische vermoeidheid: psychische processen*
Universiteit Utrecht
Onderzoeksschool Psychology -& Health
Heidelberglaan 1
3584 CS UTRECHT
tel: 030 25 39 093
fax: 030 25 37 584
e-mail: w.schaufeli@fss.uu.nl

Prof.dr. F.J.H. van Dijk

*Projectleider voor deelgebied III:
Diagnostiek, behandeling en begeleiding en reïntegratie*
*Projectleider voor deelgebied IV:
Psychische vermoeidheid, chronisch zieken en arbeid*
Coronel Instituut
AMC/UvA
Meibergdreef 15
1105 AZ AMSTERDAM
tel: 020 56 65 325
fax: 020 69 77 161

Namens het Gebied

Maatschappij- en Gedragswetenschappen

Prof.dr. Ch.J. de Wolff

Gomarius Messtraat 19
6603 CS WIJCHEN
tel: 024 64 17 621
fax: 024 35 10 250
email: c.j.dewolff@wxs.nl

Namens het Gebied

Medische Wetenschappen

Prof.dr. R.J. van den Bosch

Rijksuniversiteit Groningen
Vakgroep Psychiatrie
Postbus 30001
9700 RB GRONINGEN
tel: 050 36 12 065
email: r.j.van.den.bosch@med.rug.nl

Mw. Drs. D.C.J. Borsboom

secretaris van het PVA programma
NWO, Gebied MaG
Maatschappij- en Gedragswetenschappen
Postbus 93120
2509 AC DEN HAAG
tel: 070 31 51 906
fax: 070 38 32 841
e-mail: borsboom@nwo.nl

Mw. Dr. ir. J. de Boer

2^e secretaris van het PVA -programma
NWO, Gebied Medische Wetenschappen
Postbus 93138
2509 AC DEN HAAG
tel: 070 34 40 755
fax: 070 34 40 749
e-mail: boer@nwo.nl

Mw. Drs. Ch. A. Bos

Voorlichtster bij het PVA-programma
NWO, Gebied MaG
Maatschappij- en Gedragswetenschappen
Postbus 93120
2509 AC DEN HAAG
tel: 070 31 51 938
fax: 070 38 32 841

e-mail: f.j.vandijk@amc.uva.nl

email: bosc@nwo.nl